

LUGOSSY FERENC MAGYARPETERDI (PETREȘȚII DE JOS) RÓMAI KŐFARAGVÁNY- GYŰJTEMÉNYE A 17. SZÁZAD VÉGÉN¹

PETRUȚ DÁVID

A római régiségek és feliratos kőfaragványok gyűjtése Erdélyben leginkább a 19. századi nagy nemesi kollekciók vonatkozásában ismert a szakirodalomban. A „műfaj” kezdetei azonban a 15. századi gyulafehérvári humanista kör tevékenységéig nyúlnak vissza. A humanista hagyománynak egy kései megnyilvánulásaként értelmezhető Lugossy Ferenc fejedelmi titkár 17. század végi gyűjteménye, noha ennek alapítása nem a fejedelmi központban történt – mint az addigi gyűjtemények esetében –, hanem a tisztviselő birtokán, a Tordai-hasadék lábainál elhelyezkedő magyarpeterdi kúriájának udvarán. Minden jel arra utal, hogy a kor egyik legjelentősebb feliratgyűjteményéről van szó. A rendelkezésünkre álló forrásokból kiderül, hogy Lugossy Ferenc halálával kezdetét vette a gyűjtemény fokozatos leépülése, majd a 20. század elejére egyetlen darabja sem maradt az eredeti helyszínén. A tanulmány megkísérli a rendelkezésre álló töredékes források alapján rekonstruálni a kollekció történetét, illetve összetételét.

Kulcsszavak: Magyarpeterd/Petreștii de Jos, régiséggyűjtemények, régiségbúvárok, Apulum, fejedelemség kori Erdély

Keywords: Magyarpeterd/Petreștii de Jos, antiquity collections, antiquarians, Apulum, Transylvanian Principality

A római feliratgyűjtemények és epigráfiai corpusok kezdetei Erdélyben (15–17. század)

Az antikvitás anyagi kultúrája iránti, különböző módokon történő érdeklődés a középkori Magyar Királyság területén már a 13. századi krónikairadalomban kifejezésre jutott.² A római régiségek gyűjtésére vonatkozó legkorábbi adatok Luxemburgi Zsigmond (1387–1437) korából származnak,³ míg Erdélyben Hunyadi János Colonia Ulpia Traiana Sarmizegetusáról származó, a hunyadi vár körül berendezett római kőfaragvány-kollekcióját tekinti legkorábbinak a szakirodalom, Téglás Gábor 19. század végi kutatásai nyomán.⁴ Mindazonáltal a római régiségek szisztematikus gyűjtése és nyilvántartása csak a 15. század második felétől mutatható ki a Hunyadi Mátyás uralkodása alatt kialakuló humanista szellemi közegben.

Az antik római történelem és a latin nyelv iránti fokozott érdeklődés az itáliai reneszánsz legkorábbi megnyilvánulásai közé sorolható, időrendi szempontból megelőzve az ókori képzőművészet és építészet újrafelfedezését.⁵ A történeti források tekintetében a legnagyobb érdeklődés továbbra is az ókori auktorok műveit övezte, a római feliratos kőfaragványok azonban egyre nagyobb teret nyertek a *historia antiqua* épített örökségének – és történeti kontextusának – megismerésében.⁶

¹ A tanulmány angol nyelvű változatához lásd D. Petruț, The Roman epigraphic collection of 17th century antiquarian Ferenc Lugossy from Petreștii de Jos (Cluj County), Acta Musei Napocensis 57/I, 2020. 187–204.

² VÉKONY 2003, 16.

³ VÉKONY 2003, 16.

⁴ Lásd TÉGLÁS 1893–1896 (1897), 144; MACREA 1965, 143; BODOR 1995, 56.

⁵ HELLER 1998, 39, 63–64; CHOAY 1998, 31–32.

⁶ JOKILEHTO 1986, 12. A mára már több százszáz nagyságrendű római feliratos anyag történeti forrásértékének a szisztematikus kiaknázása viszonylag későn, a 19. század közepén vette kezdetét a Theodor Mommsen (1817–1903) rendszerzési és kritikai felülvizsgálati munkájának nyomán a *Corpus Inscriptionum Latinarum* (CIL) sorozatban, lásd ALFÖLDY 2004.

1. kép. Magyarpeterd/Petreștii de Jos az első katonai felmérésen (1769–1773). (<https://mapire.eu/hu>)
Fig. 1. Magyarpeterd/Petreștii de Jos on the First Austrian Military Survey (1769–1773)

Párhuzamosan a feliratos kőfaragványok gyűjtésével és rendszerezésével, ezek fokozatosan az ókori világ legmarkánsabb szimbólumaivá váltak a Római Birodalom egykori területein, azaz Itáliában és a provinciákban működő humanista körökben.⁷ Kétségtől eltekintve ehhez a helyzethez hozzájárult a feliratos emlékek viszonylagos gyakorisága, szemben a magas esztétikai színvonalat képviselő szobrászati alkotások ritkaságával, kiváltképp a mediterrán térségen kívüli provinciák esetében.⁸

A Kr. u. 2–3. század idején az Erdélyi-medence legnagyobb részét felölelő Dacia római tartomány régészeti maradványai, elsősorban feliratos kőemlékei ekkor kerültek a gyulafehérvári püspöki székhelyen tevékenykedő humanista egyházi előjárók figyelmébe. Irányadónak tekinthető ebben az összefüggésben Geréb László (1452–1502) itáliai tanulmányokat folytató humanista szellemiségű és műveltségű püspök tevékenysége, aki a források szerint a gyulafehérvári székesegyház előcsarnokába egy római feliratos kőfaragványt falaztatott be.⁹ A római feliratok befalazásának gyakorlata – a nyilvánvaló reprezentációs igények és ideológiai motiváltság mellett – valószínűleg műemlékvédelmi szempontokat is takart. A templomfalakba elhelyezett római feliratos kőfaragványok, noha a konkrét szándéokra nehéz következtetni, ideológiai szinten összecsengenek a humanista szellemiség két kútforrása, az antik görög-római és a zsidó-keresztény kultúra szimbolikus egyesítésével.¹⁰ Minthogy Gyulafehérvár az ókori Apulum – Dacia provincia legjelentősebb katonai és civil központja – helyén jött létre, a római feliratok előkerülése gyakori jelenségnek számított. Ennek folytán a 15. század végétől egyre több gyulafehérvári ház és középület udvarát és falait díszítették római feliratos kőfaragványok, a források alapján a jelenség valóságos divattá nőtte ki magát.¹¹ Rendkívül jelentős e tekintetben Megyericsei János (1469/70–1517) gyulafehérvári kanonok, majd kolozsi főesperes gyűjtői és főleg epigráfiai tevékenysége.¹² Megyericsei Jánost (Ioannes Mezerzius), aki szintén római faragványokkal és feliratokkal díszítette gyulafehérvári házában a kertjét,¹³ Theodor Mommsen kutatásai nyomán az első erdélyi tudós epigráfusként tartjuk számon.¹⁴ Neki köszönhetjük az első szakszerű helyi római feliratcorpust, mely Mommsen becslése alapján eredetileg 125, túlnyomórészt daciai epigráfiai szöveget tartalmazhatott. A 16. század elején befejezett mű sosem került kiadásra, jelenleg egy hiányos

⁷ BODOR 1995, 56–57.

⁸ A nagyszabású ókori szoborgyűjtemények sorát a Rómában létesített pápai kollekciók (elsősorban a Palazzo dei Conservatori palotában berendezett gyűjtemény, majd valamivel később a Belvedere villa gliptotékája) nyitják a 15. század második felében, valamint a következő század elején, lásd JOKILEHTO 1986, 34.

⁹ BALOGH 1943, 52.

¹⁰ Lásd HELLER 1998, 43.

¹¹ KOVÁCS 1992, 26; BODOR 1995, 57.

¹² Lásd LAKATOS 2004

¹³ BALOGH 1943, 59.

¹⁴ LAKATOS 2004, 737–738.

példányát őrzik a Vatikáni Könyvtárban.¹⁵ A feliratok elsősorban Dél-Erdélyből származnak, azon belül pedig főleg az egykori provincia két legfontosabb urbánus központjából: Ulpia Traiana Sarmizegetusából (Várhely/Sarmizegetusa, Hunyad megye), melyet Megyericsei lokalizált helyesen először, és Apulumból (Gyulafehérvár/Alba Iulia).¹⁶

További jelentős epigráfiai corpusokkal csak a század legvégén számolhatunk. Szamosközy István (1565–1612) humanista történetíró két munkája említhető meg itt, elsősorban az 1593-ban Padovában megjelent *Analecta lapidum vetustorum et nonnularum in Dacia antiquitatum*, valamint az öt évvel később, 1598-ban Gyulafehérváron befejezett, azonban sokáig kéziratban maradt *Inscriptiones Romanae in lapidibus antiquis Albae Iuliae et circa locorum*. Szamosközy összesen mintegy 83 feliratot tett közzé, melyek nagy része azóta elveszett, így csak a kolozsvári születésű történetírónak köszönhetően ismerjük őket.¹⁷

A 17. század során a feliratközlések száma jelentős mértékben visszaesett, főleg külföldi kutatók és átutazók feljegyzéseiben találunk elvétve római feliratokat.¹⁸ Ezzel szemben a következő században az ókori Dacia iránti érdeklődés jelentős mértékben felerősödött, ami a corpusok számának kiemelkedő növekedésével járt.¹⁹ Ugyanakkor a 17–18. század folyamán a túlnyomórészt vagy részben római feliratos kőfaragványokból álló személyes lapidáriumok – azaz eredeti kőfaragványokból kialakított romkertek²⁰ – divatja Gyulafehérvárról fokozatosan áttért a vidéki nemesi rezidenciákra is. A legkorábbi ismert példák egyike a Lugossy Ferenc magyarpeterdi birtokán berendezett kőfaragvány-gyűjtemény (1. kép). Lugossyról tudjuk, hogy hivatali pályája Gyulafehérvárhoz kötődik, egyebek mellett I. Apafi Mihály (1661–1690) személyi titkáráként. Maga a kollekció létrejötté is az egykori fejedelmi központhoz kapcsolódik, ezáltal közvetett módon összefüggésbe hozható a püspöki székhelyen két évszázaddal korábban induló humanista gyűjteményalapítási hullámmal.

Lugossy Ferenc (megh. 1692)

A Lugossy Ferenc²¹ életére vonatkozó fennmaradt adatok rendkívül hiányosak, e forrásokra támaszkodva pályájának csupán néhány fontosabb mozzanatát tudjuk nyomon követni. Mindazonáltal a rendelkezésünkre álló adatok alapján egy, a 17. századi Erdély politikai és hivatali elitjéhez tartozó személy képe körvonalazódik. Trócsányi Zsolt az Erdélyi Fejedelemség központi kormányzatáról szóló munkája alapján tudjuk részlegesen rekonstruálni a fejedelemség utolsó évtizedeit felölelő *cursus honorum*-át. A legkorábbi források 1661-ben Fehér megye alispánjaként említik.²² A következő évtől I. Apafi Mihály haláláig (1690) fejedelmi titkár, „a kancellária állandó embere, napi ügyintézésének vezetője”, 1685-től a *deputatio*, azaz a fejedelmi tanács tagja. Az 1687. évi országgyűlési katalógus a főrendek sorában említi, vélhetően a hosszú szolgálatáért kijáró elismerésként.²³

További fontos adatokat közöl Bethlen Miklós (1642–1716) az Önéletírásában, aki Lugossyt Antonio Caraffa császári katonai parancsnok erdélyi tevékenységének vonatkozásában említi az 1680-as évek végén. Bethlen megjegyzi, hogy Caraffa Lugossy Ferencet „nem nézván, hogy öreg, fő pápista ember, secretarius, úgy mint Fejérvárott kvártélyozó németek commissariusát fogatta, vasba verette, de egy hét múlva elbocsátá.”²⁴ Lugossy tehát katolikus hitű volt, és bár nem ismerjük a születésének évét, az önéletrajz szerzője megjegyzi, hogy ekkor már idős ember. Halálának éve egyes adatok szerint 1692-re keltezhető.²⁵ Bethlen János (1613–1678) Erdély 17. századi történetével foglalkozó munkája emellett röviden megemlíti, hogy a fejedelem Lugossyt 1663-ban Kolozsvárra küldte követségbe a császári és a török erők közötti fegyverszünet szorgalmazásának érdekében.²⁶

¹⁵ LAKATOS 2004, 742.

¹⁶ LAKATOS 2004, 742.

¹⁷ BĂRBULESCU 1992, 9.

¹⁸ RUSSU 1975, 37.

¹⁹ Lásd BODOR 1995, 66–72.

²⁰ Az ún. „romkertek” hagyománya legalább a római korig visszavezethető, ennek kiemelkedő példája Hadrianus császár Tivoliban felépült nyári rezidenciája, a napjainkban Villa Adriana néven ismert egykori palotakomplexum.

²¹ A szakirodalomban helyenként Lugosi Ferencként szerepel, a forrásközlésekben többnyire Lugossy jelenik meg (lásd BÍRÓ 1921; TRÓCSÁNYI 1980).

²² TRÓCSÁNYI 1980, 186.

²³ TRÓCSÁNYI 1980, 149–152.

²⁴ BETHLEN 2000, XVII. rész (*Anno 1688. esztendőbeli dolgokról*).

²⁵ Lásd BETHLEN 1993, 658 (személynévmutató).

²⁶ BETHLEN 1993, 171.

A Lugossy családról még ennél is kevesebb adattal rendelkezünk. Csupán két felmenőjéről tudjuk, hogy portai követségeken vettek részt, Lugossy János 1594-ben, valamint Lugossy Gáspár 1632-ben.²⁷

A magyarpeterdi (Petreștii de Jos, Kolozs megye) gyűjtemény

A kollekció kialakulásának körülményeire az eddig ismert források közvetlen módon nem térnek ki. A történeti és kulturális kontextus, valamint Lugossy gyulafehérvári kötődései, illetve – mint lennebb kiderül – a feliratos anyag származása arra enged következtetni, hogy a gyűjtemény létrehozása szoros összefüggésben áll a gyulafehérvári humanista hagyományokkal. Fontos megemlíteni, hogy a fejedelmi központban feliratgyűjtemények alapítására a 17. század folyamán is találunk példát, úgy mint a Bethlen Gábor uralkodása idején a fejedelmi palota udvarán berendezett lapidárium, melynek darabjai Colonia Ulpia Traiana Sarmizegetusáról származtak.²⁸ Theodor Mommsen erdélyi kutatásai nyomán kimutatható, hogy a magyarpeterdi kollekció lelőhelyhez köthető feliratainak zöme Apulum-ból (Gyulafehérvár) származik, valamint néhány az egykori római metropolis vonzáskörébe tartozó Ampelumból (Zalatna).²⁹ Mára a gyűjtemény felbomlott, jelentős részét valószínűleg építőanyagként használták fel, egy másik része azonban ma is fellelhető különböző muzeális gyűjteményekben. Mint később látni fogjuk, valószínűleg az utolsó feliratos kőfaragványt a két világháború közötti időszakban szállították át a Tordai Városi Múzeumba. Szintén Mommsennek köszönhetően a *Corpus Inscriptionum Latinarum* III. kötetében megadott könyvészeti referenciák és származási adatok alapján a gyűjtemény egy része rekonstruálható, ugyanakkor a gyűjteményt említő 18. századi források is felvázolhatók. Ez utóbbiak alapján a korszak ismert és elismert gyűjteményének számított. Időrendi sorrendben a legkorábbi említést Georg Schochter (Georgius Soterius, megh. 1723) szászkeresztúri (Brassó megye) lelkész kéziratban fennmaradt munkájában (*De rebus Romanorum in Dacia*) találjuk, a corpus hat feliratot közöl a magyarpeterdi gyűjteményből.³⁰ Rendkívül érdekes, hogy az említett feliratok egyike³¹ – egy, jelenleg a Tordai Történeti Múzeumban őrzött apulumi szoborbázis – Kovácsóczy Farkas (1540–1594) erdélyi fejedelmi kancellár híres feliratgyűjteményének részét képezte, mielőtt Magyarpeterdre került volna.³²

Egy 18. század eleji eseménysorozat nyomán további kapcsolódási pontok tárulnak fel Gyulafehérvár és a magyarpeterdi gyűjtemény között. Nem meglepő módon a gyulafehérvári Vauban-stílusú vár építését (1714–1748) kísérő földmunka – egyebek mellett – nagyszámú római feliratos kőfaragványt hozott felszínre. A római antikvitásért fokozottan rajongó és római császári szerepben tetszelgő III. Károly szolgálatában álló itáliai arisztokrata katonatiszt, Giuseppe Ariosti a munkálatok felügyelete közben figyelemmel kísérte az előkerülő római régiségeket. Ezzel kapcsolatban tudósításokat küldött neves itáliai régiségkutatóknak, többek között a veronai Scipione Maffeineknak.³³ Maffei közbenjárására a császár engedélyt adott arra, hogy a feliratos anyag egy részét Bécsbe szállítsák. Ennek eredményeként 1723-ban a javarészt az előző évből származó feliratokból álló rakományt – összesen 64 kőfaragványt – négy bárkán útnak indították a Maroson. A négy bárka közül azonban csak három ért célba, az egyik ugyanis Szeged közelében a Tiszába süllyedt tizenhét – azóta is elveszettnek minősülő – felirattal.³⁴

Ezt követően Ariosti a többnyire saját maga által lejegyzett feliratokat egy 116 epigráfiai szöveget rögzítő, rendkívül értékes és szakszerűen megszerkesztett, rajzokkal kísért corpusba rendezte.³⁵ A corpus a Bécsbe küldött és részben elveszett darabok mellett további 52 feliratot tartalmazott. Mivel a szerző a pontosan lokalizálható anyag származási helyét lejegyezte, tudjuk, hogy négy felirat Lugossy egykori magyarpeterdi gyűjteményében volt megtalálható: CIL III, 1092, 1214, 1600, 1602 (2. kép).

²⁷ BÍRÓ 1921, 116, 122.

²⁸ BODOR 1995, 57.

²⁹ Lásd a tanulmány végén közölt katalógust.

³⁰ CIL III, 1158, 1210, 1211, 1606, 1608, 1610.

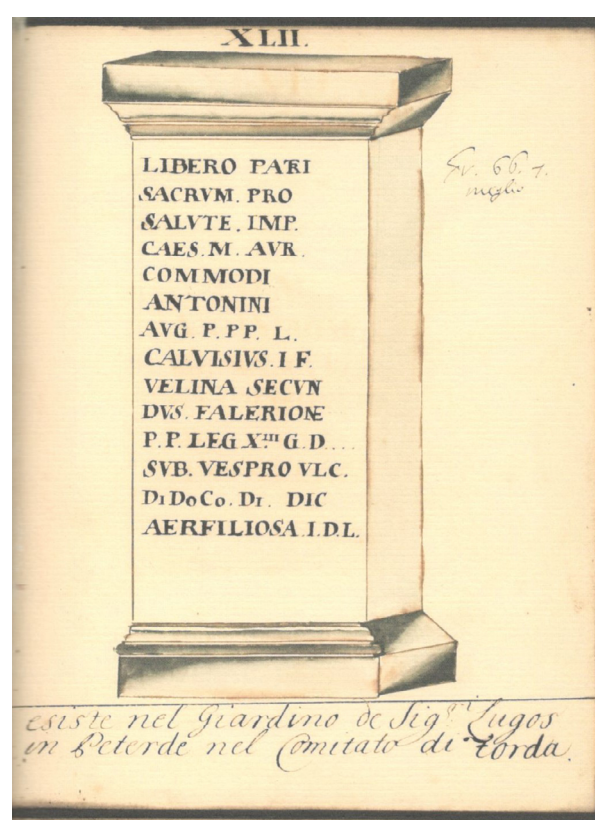
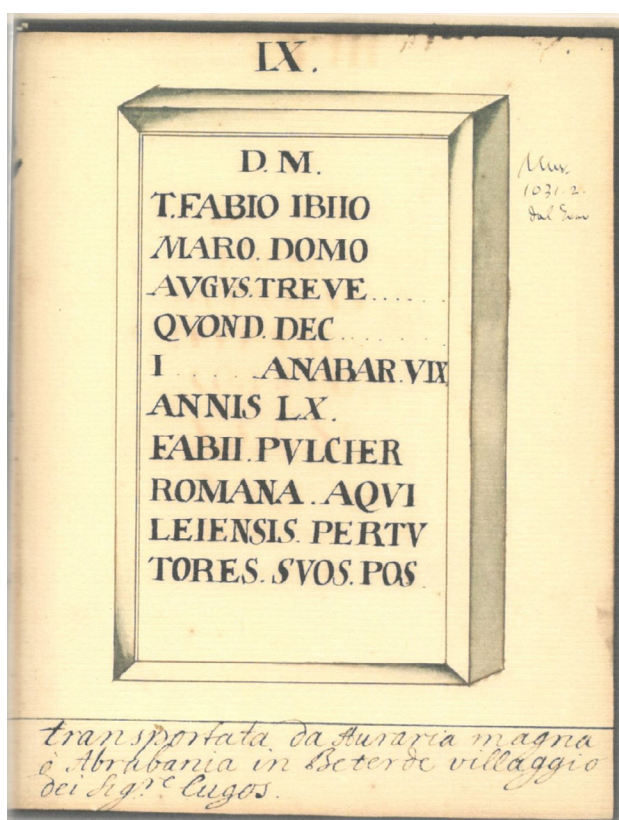
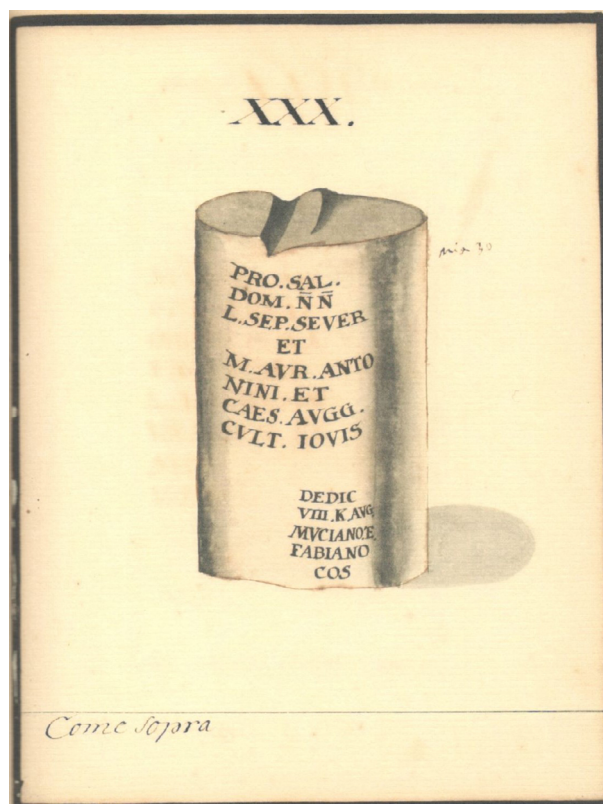
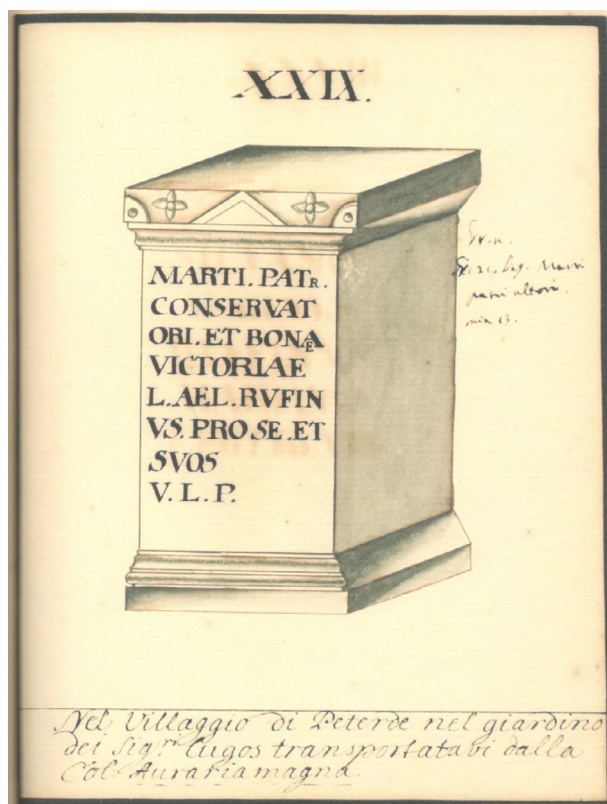
³¹ CIL III, 1158.

³² BĂRBULESCU 2010, 186.

³³ BODOR 1995, 68.

³⁴ MARCHI-PÁL 2010, 11.

³⁵ *Iscrizioni antiche trovate, e raccolte tra le rovine delle quattro principali colonie Romane della Transilvania dal conte Giuseppe Ariosti nobile Bolognese Ferrarese, e Senese capitano d'infanteria nel reggimento Gaier. E parte di esse dal medesimo condotte in Vienna d'Austria per comando della sacra cesarea Cattolica Real Maesta di Carlo VI Imperatore de Romani l'anno MDCCXXIII.* Lásd BUONOPANE–LA MONACA 2010.

2. kép. A magyarpeterdi feliratok Giuseppe Ariosti feliratcorpusában
(BUONOPANE-LA MONACA 2010, 282-283, 309, 358, Ariosti, I, 29-30; II, 9; III, 42)
Fig. 2. The inscriptions from Magyarpeterd/Petreștii de Jos in Giuseppe Ariosti's corpus

Sajnálatos módon azonban nem megállapítható, hogy maga Ariosti másolta-e ezeket, esetleg fel is kereste a magyarpeterdi kúriát, vagy más szerzőktől vette át a szövegeket. Mindenesetre Mommsen a CIL III-ban nem idéz Ariosti corpusánál korábbi forrást, mely a szóban forgó feliratokat a magyarpeterdi gyűjtemény vonatkozásában említené, ami arra enged következtetni, hogy maga Ariosti sem „magyarpeterdi” feliratokként vette át másoktól a szövegeket, amennyiben átvételről van szó. Ennek értelmében valószínűnek tűnik, hogy az itáliai régiségbúvár személyesen meglátogatta a Tordai-hasadék aljában fekvő falut. Ez, amennyiben igazolható, alátámasztja a gyűjtemény korabeli hírnevére vonatkozó feltevéseket. Bátorító e tekintetben az a tény, miszerint a négy felirat közül három része volt a fent említett hajórakománynak, elképzelhető ugyanis, hogy Ariosti is részt vett valamilyen formában a Magyarpeterdről Gyulafehérvárra való szállításukban. Mint már említettük, a három faragvány közül kettő ért célba,³⁶ a harmadik – feltehetőleg egy sírsztélé – Ariosti corpusának az *Inscrizioni restate sommerse nel Tibisco a Segedino* című fejezetében szerepel, azaz a hajótörést szenvedett bárkával együtt elsüllyedt a Tiszán.³⁷ A negyedik felirat,³⁸ úgy tűnik, helyben maradt, noha Ariosti corpusában az „elveszett/elpusztult feliratok” (*Inscrizioni sperdute*) sorában említi. Mint látni fogjuk lennebb, az illető feliratot a következő század közepén Wass Ádám cegei gyűjteményének részeként említik, átkeülésének időpontja azonban ismeretlen.

Husztai András (megh. 1765) latin nyelvű, 1735–36-ban írott művében, mely Erdély történetét tárgyalja a legrégibb időktől 1685-ig,³⁹ több római feliratot közöl, közöttük hetet a magyarpeterdi együttesből.⁴⁰ Husztai corpusában nem szerepel a három Bécsbe küldött felirat, az Ariosti-féle példányok közül egyedül a Magyarpeterden maradt CIL III, 1092 szövegét közli saját olvasatban,⁴¹ tehát valószínűleg az általa másolt változatban.⁴² A század leggazdagabb feliratcorpusa, az erdélyi szász Joannes Seivert (1735–1785) által közölt *Inscriptiones monumentorum Romanorum in Dacia Mediterranea, Viennae 1773*,⁴³ szintén említi néhány példány esetében a magyarpeterdi származást, a feliratok szövegeit azonban más szerzők korábbi munkáiból vette át.⁴⁴

A 18. század utolsó harmadából származik az első olyan forrásunk, mely nem csupán feliratokat sorol fel, hanem kitér – noha szűkszavúan – a kollekció kialakulásának a körülményeire is. Az 1775-ben jegyzett tordai minorita rendház *historia domus*ában⁴⁵ említésre kerül Lugossy magyarpeterdi rezidenciája: „[...] néhai tekintetes és nagyságos Lugosi Ferenc úrnak, I. Apafi Mihály fenséges fejedelem hűséges titkárának adományként elnyert fényes lakhelye. Annyira szerelmese volt a régiségeknek, hogy soha egyebet sem csinált, csak az udvarát és a kertjét mindenholon összegyűjtött régi műemlékekkel gazdagította; és valóban meglett a fáradozásnak az eredménye, mert aligha fogsz látni máshol nagyobb mennyiségben összegyűjtött régiséget stb.”⁴⁶ A szövegrészt közlő Torma Károly szerint a szóban forgó kézirat hat felirat szövegét adja meg, és említést tesz egyéb kőfaragványokról is.⁴⁷

A már hiányos gyűjtemény egyetlen ismert képi ábrázolása a 19. század elejéről származik. Franz Jaschke (1775–1842) sziléziai születésű tájképfestő a császári udvar szolgálatában 1807-től több birodalmi körúton vett részt.⁴⁸ 1810-ben Rainer főherceget kísérte el többek között Erdélybe, ekkor készült a hiányos magyarpeterdi gyűjteményt – háttérben a Tordai-hasadékkal – megörökítő

³⁶ CIL III, 1600, 1602. Ezek ma is megtalálhatók Bécsben.

³⁷ CIL III, 1214.

³⁸ CIL III, 1092.

³⁹ *Dacia Mediterranea. id est Transilvania vetus. A primis suis incunabulis, usque ad seculum postnativitatem Christi Domini nonum, historica deducta. Antiquitatibus Indicts-Scythis-Geticis Mustrata: Vetustissimis Romanorum monumentis incisis exornata. Omnique elegantiarum ad quamlibet historiae universalis partem necessarium apparatu adhibito. Studio et opera.* Lásd BODOR 1995, 69.

⁴⁰ CIL III, 1092, 1158, 1210, 1211, 1601, 1606, 1609.

⁴¹ BUONOPANE–LA MONACA 2010, 358, Ariosti III, 42.

⁴² A szóban forgó felirat esetében Husztai olvasata különbözik az Ariosti által közölt változattól, így az átvétel lehetősége nagy valószínűséggel kizárható, lásd Mommsen megjegyzéseit: CIL III, 1092.

⁴³ Lásd BODOR 1995, 70–71.

⁴⁴ Lásd TORMA 1863, 146; BODOR 1995, 71.

⁴⁵ *Historia Domus, seu Residentia Thordensis ordinis minor, strict, observ. jussu A. R. P. Martini Péterffi ord. min. str. obs. Prae-doct. SS. Theol. Lectoris Prov. Transsilvaniae S. r. Stephani Ministri Provinciális, ad inserendam reruim memoriam inchoata Ao. 1775. Industria Fratrís Arseny Gold* (TORMA 1863, 146).

⁴⁶ Az eredeti szövegrész: „[...] illustris residentia olim spect. ac magnifici domini Francisci Lugosi Serenissimi quondam Principis Michaelis Apáti I. secretarii fidelis donatione mediante usucapta. Antiquitatum erat tam cupidus, ut nihil non fecisset quo minus corrasis undique veterum monumentis aream et hortum ditaret; et vero favit conatui effectus, vix enim alicubi conglomeratiores videbis antiquitates s. a. t” (TORMA 1863, 146).

⁴⁷ TORMA 1863, 146–147.

⁴⁸ RÓZSA 1978, 443.

3. kép. Franz Jaschke 1810 körül készült vízfestménye a gyűjtemény maradványairól
(JASCHKE 1821, Tafel 20)

Fig. 3. The aquarelle painting by Franz Jaschke (around 1810) illustrating the remains of the collection

akvarell (3. kép).⁴⁹ Jaschke akvarellje 1821-ben litográfia formában (339 × 456 mm) jelent meg a szerző viselet- és tájképeit tartalmazó átfogó albumában a következő felirattal: *Römische Denkmäler im Dorfe Peterd Thordaer Komitats – Monuments Romains au village de Peterd au Comitat de Torda*.⁵⁰ Megbízatásának jellegéből adódóan Jaschke ábrázolásmódját magas fokú tárgyilagosság, dokumentarista stílus jellemzi.⁵¹ A magyarpeterdi akvarell esetében a kőfaragványok ábrázolásában egyértelműen tetten érhető a realizmus.

A kép hat kőfaragványt ábrázol (A, B, C, D, F, G), valamint egy látszólag díszítetlen kisebb méretű kőtömböt középen (E). A hat faragvány közül kiténik egy női alakot ábrázoló dombormű a kép közepén (D), tőle balra és jobbra feliratos táblák és tömbök, valószínűleg szobortalapzatok, oltárrészek, sírsztélék láthatók. A dombormű jobb oldalán lévő, távolabb eső feliratos kőlapok (F, G) ábrázolása sematikus, azonban így is kivehető a nagymértékben sérült állapotuk. A három közelebbről és aprólékosabban ábrázolt felirat közül csak a bal szélén látható darab (A) azonosítható be a felirat viszonylag precíz illusztrációja alapján.⁵² Gyakorlatilag a felirat első öt sora Jaschke ábrázolására támaszkodva is rekonstruálható lenne. A szöveget Torma Károly közölte a 19. század derekán, ennek nyomán Mommsen belefoglalta a CIL III-ba, utólag azonban nyoma veszett, és jelenleg ez az egyedüli ismert ábrázolása. Publius Aelius Victor Plautianus, vélhetőleg a municipium Aurelium Apulense (Apulum)

⁴⁹ RÓZSA 1978, 461.

⁵⁰ JASCHKE 1821, Taf. 20.

⁵¹ RÓZSA 1978, 456.

⁵² CIL III, 1211.

*decurio*jának (városi tanácsosának) síremlékéről van szó, melyet a felesége, Salvia révén állíttatott.⁵³ A kép alapján a faragvány tömörszerű kidolgozása síroltárra vagy egy komplexebb síremlék (*aedicula*) talapzatára utal. A feliratos mezőt profilált és félkör motívumokkal díszített keret szegélyezi, ebből ítélve egy gondos kivitelezésű síremlékről lehetett szó. A női alakot ábrázoló dombormű tekintetében, noha az alkotás pontos beazonosítása nem lehetséges, megállapítható, hogy a római halotti ikonográfia egy viszonylag elterjedt motívumával, a halotti lakomán italokat és ételeket felszolgáló rabszolgák alakjával van dolgunk. Bár a fej ábrázolása elmosódott, az egyértelműen hosszú *tunica* egy női alakra utal, aki jobb kezével egy kancsóból bort vagy a kézmosáshoz szükséges vizet készül önteni. A kidolgozás alapján egy jó minőségű darabról van szó, az analógiák szerint az illető dombormű egy *aediculának* – templom alakú összetett síremléknek – volt az oldallapja.⁵⁴

A téma első tudományos feldolgozása Torma Károlynak köszönhető, aki 1860 és 1862 között kutatta a helyszínen a gyűjtemény maradványait. A szerző összesen tíz feliratot közölt, ezek közül hét példány már korábban szerepelt az 1775-ös *Historia Domusban* (lásd fennebb).⁵⁵ Torma megjegyzi továbbá, hogy a szóban forgó tíz felirat közül hét található Magyarpeterden Lendvai Józsefnél, az egykori Lugossy-birtok tulajdonosánál, három pedig időközben a gr. Wass Ádám cegei birtokán létesített gyűjteménybe került.⁵⁶ Lévén, hogy mindhármát említi a *Historia Domus*, az átkerülésük az 1775 és 1862 közötti időszakra tehető. Később, valószínűleg a II. világháborút követően, a szóban forgó emlékek a Szamosújvári Történeti Múzeumba kerültek, ahol ma is fellelhetők. Torma azt is megjegyzi, hogy az anyaguk alapján a kőfaragványok mindegyike a közelben lévő Potaissáról (Torda) származik.⁵⁷ Beszámolójából az is kiderül, hogy a gyűjtemény egy része a Thoroczkai család torockó-szentgyörgyi kúriájára került a 19. század első évtizedében.⁵⁸

Az 1860-as évek végén Orbán Balázs végzett kutatásokat a helyszínen. A két évtizeddel később megjelent könyvében a következőképpen számol be a gyűjtemény történetéről: „Peterden birtokos volt és ott is lakott Lugossy Ferencz, I. Apaffi Mihály fejedelemnek hirneves titoknoka, ki peterdi szép kastélyát valódi múzeumná varázsolta át, a mennyiben mint szenvedélyes régész oda hordatta össze a Tordán, Várfalván s másutt felszínre került római szobrokat s más műtöredékeket, a mellett ő is faragtatott egy csomó szent szobrot; [...] de fia István s az utána következett birtokosok (Korda, Ledvay, Bozsla) azokra mi figyelmet sem fordítva, szétkallódtak, széthordattak, beépíttettek s ma kastélyának és a közelében feküdt unitárius templomnak is alig lehet bár csak nyomait is feltalálni.”⁵⁹ Továbbá: „az 50-es években a Lendvay-udvarba még a kugli mellett hosszában voltak felállítva szobortöredékek, oszlopfők s más római régiségek;” de ezeket pár év leforgása alatt építőanyagként használták fel.⁶⁰ Ottjártakor egyetlen római felirat volt megtekinthető.⁶¹ A szerző ugyanakkor megjegyzi, hogy az egykori „magyar-peterdi park” kőfaragványai kivétel nélkül Tordáról és környékéről (Várfalva) származnak.⁶²

A 20. század elejére a magyarpeterdi gyűjtemény addigi maradványai is jobbára eltűntek vagy megsemmisültek a Lugossy-kúriával együtt (a 19. század közepén már régen nem állt Orbán Balázs tudósítása szerint), a még megmaradt kőfaragványokat is átszállították egyéb gyűjteményekbe, később pedig állami múzeumokba. Az 1950-es években I. I. Russu kutatott a helyszínen a gyűjtemény esetleges maradványai után – sikertelenül.⁶³ A román kutató szerint az utolsó feliratos kőfaragványt, az előző században Orbán Balázs által is említett CIL III, 1610-es számút az 1930-as években szállították Tordára, 1952-ben pedig az újonnan alakult Tordai Történeti Múzeum gyűjteményének részévé vált.⁶⁴

2019 őszén Felsőpeterden (Petrești de Sus), a szomszédos falu parókiájának udvarán folytatott régészeti terepbejárás során kerültek elő római oltárokat utánzó mészkő faragványok. Részletes vizsgálat nem készült a helyszínen, a fotók (4. kép) alapján viszont megállapítható, hogy a nagyobb

⁵³ Lásd IDR III/5, 488.

⁵⁴ Lásd PETRUȚ–MUSTAȚĂ 2010.

⁵⁵ TORMA 1863, 146–150.

⁵⁶ CIL III, 1092, 1210, 1608.

⁵⁷ TORMA 1863, 146–147.

⁵⁸ TORMA 1863, 147.

⁵⁹ ORBÁN 1889, 426.

⁶⁰ ORBÁN 1889, 426, 7. lábjegyzet.

⁶¹ CIL III, 1610.

⁶² ORBÁN 1889, 6.

⁶³ RUSSU 1975, 57.

⁶⁴ RUSSU 1955, 883.

4. kép. Római kőfaragvány-másolatok Felsőpeterden/Petreștii de Sus (fotó: Molnár-Kovács Zsolt)
 Fig. 4. Copies of Roman stone monuments in Felsőpeterd/Petreștii de Sus
 (photo by: Molnár-Kovács Zsolt)

oltárszerű faragvány (A) mind a négy oldalát féloszlopok díszítik, az oszlopfőket pedig levélmintával díszített boltívek kötik össze. Feltehetőleg az oltár előtt látható a külön faragott koronázóeleme (B), melynek szintén mind a négy oldalát akrotérionok által szegélyezett oromzattal díszítették (timpanon vagy félköríves oromzat). A felső felületén négyszögletű mélyedés látható. A faragvány morfológiai elemei, valamint azok elrendezése egy római típusú oltárszerű struktúra utánzásának a szándékára vallanak. Úgy tűnik, hogy a faragványok meglepte egybecseng Orbán Balázs fentebb idézett megjegyzésével, miszerint Lugossy Ferenc nemcsak gyűjtött, hanem maga is faragtatott különböző szobrászati alkotásokat (lásd fennebb).

A gyűjtemény egykori pontos összetételét mára már lehetetlen rekonstruálni, ez csakis egy korabeli leltár segítségével lenne lehetséges. Theodor Mommsen kutatásai, valamint a korábbi feliratcorpusok alapján megállapítható, hogy legalább 18 feliratos kőfaragvány köthető Lugossy Ferenc gyűjteményéhez. A CIL III-ban Mommsen által gondosan megadott bibliográfiai referenciák és származási adatok alapján számszerűen rekonstruálható a kollekció egy része. A szakirodalomban eddig rendszerint 13–14-re⁶⁵ vagy 16-ra⁶⁶ becsülték a gyűjtemény elemeinek számát, nem számolva a fokozatos leépülés tényével. Szintén Mommsen feltáró és rendszerező munkája nyomán nyolc felirat esetében állapítható meg a pontos származási hely (Apulum/Gyulafehérvár: hat, Ampelum/Zalatna: kettő), a többi tíz esetében ez bizonytalan.⁶⁷ A helyi származást egy esetben sem lehetett ez idáig igazolni. Ez egybecseng Lugossy gyulafehérvári hivatali pályafutásával, valamint a helyi régészeti adottságokkal, illetve a részben ezek nyomán kialakuló humanista régiséggyűjtő hagyományokkal.

⁶⁵ Lásd RUSSU 1955, 883, nota 2; BĂRBULESCU 2010, 187; BĂRBULESCU 2012, 27.

⁶⁶ REPERTORIUM 1992, 308–309.

⁶⁷ Lásd a tanulmány végén közölt katalógust.

Jelenleg hét feliratos emléknek ismerjük az őrzési helyét: három a Szamosújvári Történeti Múzeumban, kettő a Tordai Történeti Múzeumban, kettő pedig Bécsben – egy a Kunsthistorisches Museum-ban, a második az Österreichische Nationalbibliothek (a volt császári Hofbibliothek) dísztermének falába van beépítve, több, szintén Daciából származó felirattal együtt.

A gyűjtemény kőfaragványainak katalógusa

1. Szobortalapzat. Apulum (Gyulafehérvár).

CIL III, 1092; IDR III/5, 235; BUONOPANE–LA MONACA 2010, 358, Ariosti III, 42; HD 38341.

Jelenleg a Szamosújvári Történeti Múzeumban található, a 19. században Wass Ádám cegei gyűjteményében volt.

Libero Patri / sacrum pro / salute Imp(eratoris) / Caes(aris) M(arci) Aur(eli) / Commodi / Antonini / Aug(usti) Pii p(atris) p(atriciae) L(ucius) / Calvisius L(uci) f(ilius) / Velina Secun/dus Falerione / p(ri-mus) p(ilus) leg(ionis) XIII g(eminae) d(onum) d(edit) / sub Vespron(io) [Can]/dido co(n)s/(sulari) de-dic[ante] / [C]aerellio Sabi[n]o l[eg](ato)]

2. Fogadalmi szobortalapzat. Apulum (Gyulafehérvár).

CIL III, 1158; IDR III/5, 366; TORMA 1863, 148–149, 6; HD 38584.

Jelenleg a Tordai Történeti Múzeumban található, az 1860-as évek elején Lendvai József birtokán volt, Magyarpeterden.

Victoriae / Aug(ustae) / L(ucius) Iul(ius) L(uci) Galer(ia) / Leuganus / [Clunia vet(eranus) leg(ionis)] / [XIII g(eminae) M(artiae) v(ictricis) aedis] / [custos c(ivium) R(omanorum) leg(ionis) XIII g(eminae)] / [nomine suo et] / [C(ai) Iul(i) Paterni fili] / [sui d(onum) d(edit)]

3. Síremléktalapzat. Apulum (Gyulafehérvár).

CIL III, 1210; IDR III/5, 486; TORMA 1863, 147, 2; HD 20506; LUPA 11105.

Jelenleg a Szamosújvári Történeti Múzeumban található. A 18. században Balogh János birtokán Magyarpeterden, az 1860-as évek elején pedig Wass Ádám cegei gyűjteményében volt.

D(is) [M(anibus)] / P(ublius) Ael(ius) Valerianus / patronus et dec(urio) / coll(egii) fabrum vix(it) / an(nos) LX decc(uriones) et prin/cipales coll(egii) s(upra) s(cripti)ae re / conlato secund(um) / decre-tu[m] ip[s]sor(um) / fac(iendum) cur[ave]runt

4. Síremléktalapzat. Apulum (Gyulafehérvár).

CIL III, 1211; IDR III/5, 488; JASCHKE 1821, Tafel 20; TORMA 1863, 148, 4; HD 38857.

Elveszett. A 18. században Balogh János birtokán, az 1860-as évek elején pedig Lendvai József birtokán volt Magyarpeterden. A síremlék szerepel Franz Jaschke 1810 körül Magyarpeterden készült vízfestményén.

D(is) M(anibus) / P(ublio) Ael(io) Victo/ri Plautiano / dec(urioni) muni[ci]pi / Salvia con(iux)(?) se/cund[u]m v[o]/lunta[tem testa]/menti [arbitr(atu)] / Frontina[e] / [---]M[---]

5. Síremlék. Apulum (Gyulafehérvár).

CIL III, 1214; IDR III/5, 527; BUONOPANE–LA MONACA 2010, 309, Ariosti II, 9; HD 38935.

Elveszett. 1723-ban, útban Bécs fele, a Tiszába süllyedt Szeged közelében.

D(is) M(anibus) / T(ito) Fabio Iblío/maro domo / Augus(ta) Treve[r(orum)] / quond(am) dec(urioni)] / [k]anabar(um) vix(it) / annis LX / Fabii Pulcher / Romana Aqui/leiensis per tu/tores suos pos(uerunt)

6. Fogadalmi oltár vagy szobortalapzat. Apulum (Gyulafehérvár).

CIL III, 1600; IDR III/5, 251; BUONOPANE–LA MONACA 2010, 282, Ariosti I, 29; HD 38371; LUPA 6745.

Jelenleg a bécsi Nationalbibliothek dísztermének a falában található. 1723-ban bárkán Bécsbe szállították. *Marti Patr(i) / conservat/ori et bonae / Victoriae / L(ucius)(?) Ael(ius) Rufin/us pro se et / suos / v(oto) l(ibens) p(osuit)*

7. Fogadalmi kőfaragvány. Ismeretlen származási hely.

CIL III, 1601; HD 49335.

Elveszett. A 18. század elején Magyarpeterden volt Huszti András műve szerint.

Sul(eviis) Mont(anis) T(itus) / Iulius lapid(arius?) / v(otum) l(ibens) p(osuit)

8. Tiszteleti vagy fogadalmi oszlop. Ampelum (Zalatna).

CIL III, 1602; IDR III/3, 311; BUONOPANE–LA MONACA 2010, 283, AriostiI, 30; HD 45748; LUPA 9572.
Jelenleg a bécsi Kunsthistorisches Museumban található. 1723-ban bárkán Bécsbe szállították.

---] / *pro sal(ute) / dom(inorum) nn[[[n(ostrorum)]]] / L(uci) Sep(timi) Severi / et / M(arci) Aur(eli) Anto(nini) et / [[P(ubli) Sep(timi) Getae]] / Caes(aris) Augg[[[g(ustorum)]]] / cult(ores) Iovis // dedi-
c(atum) / VIII K(alendas) Aug(ustas) / Muciano et / Fabiano / co(n)s(ulibus)*

9. Síremlék. Ismeretlen származási hely.

CIL III, 1603; TORMA 1863, 149, 1; HD 49337.

Elveszett. Az 1860-as évek elején Lendvai József birtokán volt Magyarpeterden.

---](?) / *Aur[e]lius Ci[---]iunus(?) / (centurio)(?) leg(ionis) V Mac(edonicae) / vixit ann(os) LIX posuerunt
fili/ae<s> Aur[el(ia)] Ascia et Aurel(ia) / Marcel(l)ina patri pien/tissimo titulum / [---?]*

10. Síremlék. Ismeretlen származási hely.

CIL III, 1604; TORMA 1863, 148, 5; HD 49338.

Elveszett. Az 1860-as évek elején Lendvai József birtokán volt Magyarpeterden.

D(is) M(anibus) / Aurelius / Calanus vix(it) an(nos) L/I et militavit XXV / [---]

11. Síremlék. Ismeretlen származási hely.

CIL III, 1605; TORMA 1863, 149–150, 2; RUSSU 1975, 56–57; HD 12256.

Elveszett. Az 1860-as évek elején Lendvai József birtokán volt Magyarpeterden.

D(is) [M(anibus)] // T(itus) F(---) T(iti) <f>(ilius) Sera[---] / st(i)p(endiorum) III v(ixit) an(nos) XXX[---?]

12. Síremlék. Ismeretlen származási hely.

CIL III, 1606; HD 49339.

Elveszett. A 18. század elején Magyarpeterden volt Huszti András műve szerint.

D(is) M(anibus) / Sicinius Luca/nus vet(eranus) leg(ionis) / XIII g(eminae) mater / pientissima / posuit

13. Síremlék. Ismeretlen származási hely.

CIL III, 1607; TORMA 1863, 147–148, 3; HD 49343.

Elveszett. Az 1860-as évek elején pedig Wass Ádám cegei gyűjteményében volt.

*D(is) M(anibus) / Valerius Lo[ng]i/nus vet(eranus) n(umeri) C/ampestror(um) v(ixit) ann(os) XXXXV/
III Aurel(ia) Pirusi(?) / virginio b(ene) m(erenti) p(osuit) / M*

14. Síremlék. Ismeretlen származási hely.

CIL III, 1608; TORMA 1863, 147, 1; HD 49421.

Jelenleg a Szamosújvári Történeti Múzeumban található, az 1860-as évek elején pedig Wass Ádám cegei gyűjteményében volt.

*D(is) M(anibus) / Aelia Secundi/na vix(it) an(nos) XIII / et Aelia Crispina / vix(it) an(nos) III / Aeli(i)
Secundus / et Deccia parent/es fil(iis) pientiss(imis) / et Ael(ius) Con[siu?]s / mar(itus)*

15. Síremlék. Ismeretlen származási hely.

CIL III, 1609; HD 49422.

Elveszett. A 18. század elején Magyarpeterden volt Huszti András műve szerint.

*D(is) M(anibus) / [Ae]lia [Val]eria vix(it) / ann(os) LX et Tib(erius) [C]l(audius) / Festus vix(it) an(nos)
XX / et Ael(ius) Valerius vi/[x(it)] an(nos) XVI Ael(ius) Satur/ninus Aelia Val[ent]/ina liberti patro/
na[e] bene merit(ae) / posuerunt*

16. Sírstérlé. Ampelum (Zalatna).

CIL III, 1610; IDR III/3, 362; TORMA 1863, 149, 7; RUSSU 1955, 883–888; HD 45807.

Jelenleg a Tordai Történeti Múzeumban található, az 1860-as évek elején Lendvai József birtokán volt Magyarpeterden. Az 1930-as években szállították át Tordára, 1952-ben vált a helyi történeti múzeum gyűjteményének részévé.

*D(is) M(anibus) / Scauriani / Caes(aris) n(ostri) ser(vus) vill(icus)(!) / vix(it) an(nos) XXIII / Fuscianus
/ fratri b(ene) m(erenti) p(osuit)*

17. Síremlék. Ismeretlen származási hely.

CIL III, 1611; TORMA 1863, 150, 3; HD 49423.

Elveszett. Az 1860-as évek elején Lendvai József birtokán volt Magyarpeterden.

---](?) / P[---] / Ulpianus prob[---] / coniugi / b(ene) m(erenti)

18. Síremlék. Ismeretlen származási hely.

CIL III, 1612; TORMA 1863, 150; HD 49424.

Elveszett. A felirat szövege a tordai minorita rendház 1775-ös *Historia Domusában* maradt fenn, Torma a terepkutatása idején (1860–1862) már nem találta Magyarpeterden.

---]/canius vixit / annis XXXV / Afflicta Caesia / coniugi bene / merito / pos(uit)

IRODALOM

ALFÖLDY G.

2004 Theodor Mommsen és a római felirattan utolsó 150 éve. *Aetas* 19.2. 193–209.

BALOGH J.

1943 *Az erdélyi renaissance*. Kolozsvár.

BĂRBULESCU, M.

1992 Az „Inscriptiones Romanae” felirattani vonatkozásai. In: Monok I. (szerk.): Szamosközy István. *Analecta lapidum (1593). Inscriptiones Romanae (1598)*. Adattár 16–17. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 33. Szeged, 9–23.

2010 Collezioni e collezionisti in Transvania fino al secolo XIX. In: Marchi, G. P. – Pál J. (ed.): *Epigrafi romane di Transilvania raccolte da Giuseppe Ariosti e postillate da Scipione Maffei. Studi e ricerche*. Verona, 179–199.

2012 *Inscripțiile din castrul legionar de la Potaissa / The inscriptions of the legionary fortress at Potaissa*. București.

BETHLEN J.

1993 *Bethlen János, Erdély története 1629–1673*. Fordította P. Vásárhelyi J. Budapest.

BETHLEN M.

2000 *Bethlen Miklós Művei. Bethlen Miklós élete leírása magától. Bethlen Miklós imádságoskönyve*. Szerkesztette V. Windisch É. Budapest.

BÍRÓ V.

1921 *Erdély követei a Portán*. Cluj–Kolozsvár.

BODOR A.

1995 Erdély ókori történetének kutatása a XIX. század közepéig. *ErdMúz* 57. 56–81.

BUONOPANE, A. – LA MONACA, V.

2010 Le iscrizioni della Transilvania nel codice veronese di Giuseppe Ariosti (Biblioteca Capitolare, cod. cclxvii). In: Marchi G. P. – Pál J. (ed.): *Epigrafi romane di Transilvania raccolte da Giuseppe Ariosti e postillate da Scipione Maffei. Studi e ricerche*. Verona, 245–374.

CHOAY, FR.

1998 *Alegoria patrimoniului urmată de șapte propoziții despre conceptul de autenticitate și folosirea acestuia în practica patrimoniului istoric*. București.

CIL III

1873 Mommsen, Th. (ed.): *Corpus Inscriptionum Latinarum* III. Berlin.

HD

Epigraphische Datenbank. Heidelberg. <https://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/home/>

HELLER Á.

1998 *A reneszánsz ember*. Budapest 1998.

IDR III/3

- 1984 Russu, I. I. – Floca, O. – Wollmann, V. (eds.): *Inscriptiile Daciei romane. Inscriptiones Daciae Romanae vol. 3. Dacia Superior. 3. Zona centrală (teritoriul dintre Ulpia Traiana, Micia, Apulum, Alburnus Maior, Valea Crișului)*. București.

IDR III/5

- 2001 Piso, I. (ed.): *Inscriptions D'Apulum (Inscriptions de la Dacie Romaine III 5)*. Vol. 1–2. Paris.

JASCHKE, FR.

- 1821 *National-Kleidertrachten und Ansichten von Ungarn, Croatien, Slavonien, dem Banat, Siebenbürgen und der Bukowina. Nach der Natur gezeichnet und gestochen*. Wien.

JOKILEHTO, J.

- 1986 *A history of architectural conservation. The contribution of English, French, German and Italian thought towards an international approach to the conservation of cultural property*. Doktori disszertáció (kézirat). York.

KOVÁCS A.

- 1992 Humanista epigráfusok adalékai Gyulafehérvár közép- és koraújkori helyrajzához. In: Monok I. (szerk.): *Szamosközy István. Analecta lapidum (1593). Inscriptiones Romanae (1598)*. Adattár 16–17. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 33. Szeged, 25–35.

LAKATOS B.

- 2004 Egy XVI. századi humanista, Megyericsi János feliratgyűjtései. In: Horváth L. – Laczkó K. – Mayer Gy. – Takács L. (szerk.): *Genesis. Tanulmányok Bollók János emlékére*. Budapest, 737–748.

LUPA

Ubi erat lupa. Bilddatenbank zu antiken Steindenkmälern. <http://lupa.at/>

MACREA, M.

- 1965 Cercetările privind epoca romană în Transilvania de la început pînă în zilele noastre. *ActaMN* 2, 141–162.

MARCHI, G. P. – PÁL J.

- 2010 Premessa dei curatori / Editor's foreword. In: Marchi, G. P. – Pál J. (ed.): *Epigrafi romane di Transilvania raccolte da Giuseppe Ariosti e postillate da Scipione Maffei. Studi e ricerche*. Verona, 11–18.

ORBÁN B.

- 1889 *Torda város és környéke*, Budapest.

PETRUȚ D. – MUSTĂȚĂ, S.

- 2010 The iconography of the waiting servants depicted on funerary reliefs from Roman Dacia. *RevBist* 24, 171–202.

REPERTORIUM

- 1992 Crișan, I. H. – Bărbulescu, M. – Chirilă, E. – Vasiliev, V. – Winkler, I., *Repertoriul arheologic al județului Cluj*. Biblioteca Musei Napocensis 5. Cluj-Napoca.

RÓZSA Gy.

- 1978 Adatok Franz Jaschke tájképfestői működéséhez. In: Zádor A. – Szabolcsi H. (szerk.): *Művészet és felvilágosodás. Művészettörténeti tanulmányok*. Budapest, 443–464.

RUSSU, I. I.

- 1955 Epitaful sclavului Scaurianus. *SCIV* 6. 3–4. 883–888.
1975 Contribuții epigrafice la istoria Daciei romane. III. False achiziții, confuzii, restituiri. *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca* 18. 47–70.

TÉGLÁS G. (összeállította)

- 1893–1896 A társulati gyűlések rövid krónikája 1893 januártól 1896 májusáig. *A Hunyad megyei (1897) Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve* 8. 137–145.

TORMA K.

1863 Római feliratok Erdélyből. I. Közlemény. *ArchKözl* 3. 141–150.

TRÓCSÁNYI ZS.

1980 *Erdély központi kormányzata 1540–1690*. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai 3. Hatóság- és hivataltörténet 6. Budapest.

VÉKONY G.

2003 A régészeti terepkutatás története Magyarországon. In: Visy Zs. (főszerk.): *Magyar régészet az ezredfordulón*. Budapest, 15–22.

THE ROMAN STONE MONUMENT COLLECTION OF FERENC LUGOSSY DURING THE LATE-17TH CENTURY (Summary)

The history of Roman stone monument collections in Transylvania is mostly associated with the 'ruin parks' set up by various 19th century antiquarians at their country estates. The beginnings of these antiquarian endeavours however date back to much earlier times, being linked to the circle of humanist church intellectuals active in Alba Iulia/Gyulafehérvár starting with the 15th century. The collection founded by Ferenc Lugossy, prominent member of the Transylvanian princely court during the second half of the 17th century, can be regarded as a later manifestation of the aforementioned humanist tradition, even though it was established at his estate in Petrești de Jos/Magyarpeterd, situated at the foot of the Turda Gorge (Cheile Turzii/Tordai-hasadék), rather than the princely capital. The sources indicate that we are dealing with one of the most important Roman stone monument collections of the time. Documents also inform us that following the passing of its founder – probably in 1692 – the collection swiftly began to disintegrate, and by the beginning of the 20th century it had completely ceased to exist, the monuments being either taken away or used as construction material by the locals. The present paper qualifies as an attempt to reconstruct the history and original composition of this important collection.

One of the most important sources mentioning the monument park at Petrești de Jos is the well-known epigraphic corpus assembled by the Italian officer of the Austrian imperial army, Giorgio Ariosti in 1723 (*Iscrizioni antiche trovate, e raccolte tra le rovine delle quattro principali colonie Romane della Transilvania dal conte Giosepe Ariosti nobile Bolognese Ferrarese, e Senese capitano d'infanteria nel reggimento Gaier. E parte di esse dal medesimo condotte in Vienna d'Austria per comando della sacra cesarea Cattolica Real Maesta di Carlo VI Imperatore de Romani l'anno MDCCXXIII*). Prior to drawing up the corpus, Ariosti had organized a shipment of 64 Roman stone inscriptions to Vienna. Only three of the four ships made it to their destination, as one of them was shipwrecked near the Hungarian town of Szeged, its cargo of 17 Roman inscriptions lying at the bottom of the Tisza River to this day. The corpus drawn up by Ariosti contains 4 inscriptions which were formerly part of Lugossy's collection. By the beginning of the 19th century further epigraphic monuments found their way into other collections, e.g. to the nearby town of Torda/Turda, Torockószentgyörgy/Coltești and Cege/Țaga.

The exact composition of the collection is currently impossible to reconstruct, as no inventory of the monuments is available. The renowned German epigraphist Theodor Mommsen by researching the epigraphic corpora of Transylvania established that at least 18 inscriptions from Roman Dacia included in his *Corpus Inscriptionum Latinarum* III were formerly part of Lugossy's collection. Thus, based on the precise bibliographical references and provenience data offered by Mommsen at least a part of the original collection can be reconstructed. The number of inscriptions most often mentioned in the literature thus far is either 13–14 or 16, without taking into account the gradual disintegration of the collection following its founder's death. Also based on Mommsen's work the provenance of the inscriptions can be established in eight cases, six inscriptions coming from Apulum and two from Ampelum, while in the remaining 10 cases the provenance remains unknown. The large share of inscriptions coming from Apulum and the neighbouring Ampelum seems to provide further confirmation of the link between the collection at hand and its humanist precedents in Alba Iulia, the town founded on the ruins of Roman Apulum. Currently seven of the 18 inscriptions survive, three are kept at the Gherla History Museum, two are at the Turda History Museum, while further two can be found in Vienna in the collection of the Kunsthistorisches Museum and the Österreichische Nationalbibliothek along with a number of further inscriptions from Dacia.